

NORGES BANKS OPPGJØRSSYSTEM

Rammevilkår, funksjoner og oppgaver
med

Norges Banks oppgjørssystem

Bankenes sikkerhetsstillelse for lån

Kontohold for staten

MARKEDER OG
BANKTJENESTER
INTERBANKOPPGJØR

MAI 2016

NORGES BANK

Innhold

1	Innledning.....	3
2	Betalingssystemet	3
2.1	Hovedstrukturen i det norske betalingssystemet	3
2.2	Samarbeidsordninger.....	6
3	Kontohold for bankene	7
3.1	Innledning.....	7
3.2	Deltakelse i NBO.....	7
3.3	Innskudd og utlån.....	7
3.4	NBO Online	8
3.5	Priser og gebyrer i NBO	8
4	Betalingsoppgjør	8
4.1	Innledning.....	8
4.2	Driftsmønsteret for NBO	9
4.3	Betalingsoppdrag via NICS.....	9
4.4	Oppgjør av verdipapirhandler, derivater og låneordningen for verdipapirer	10
4.5	Ulike typer oppgjør.....	11
4.6	Continuous Linked Settlement	12
5	Bankenes sikkerhetsstillelse for lån i Norges Bank.....	13
5.1	Innledning.....	13
5.2	Låneordningene	13
5.3	Regelverket for sikkerhetsstillelse.....	13
5.4	Rutiner for pantsettelse	14
5.5	Scandinavian Cash Pool.....	14
6	Kontohold for staten	14
6.1	Innledning.....	14
6.2	Statlige kontoer i Norges Bank	15
6.3	Oppgjør av statlige betalinger	16
6.4	Statens konsernkontoordning	16
6.5	Statens gjelds- og likviditetsforvaltning.....	16
7	Robusthet og sikkerhet	17
7.1	Betalingsoppgjør i Norges Bank	17
7.2	Driftsstabilitet	17
7.3	Beredskap	17
7.4	Objektsikkerhet	18

1 Innledning

Norges Bank utfører oppgavene med kontohold og betalingsoppgjør for bankene gjennom Norges Banks oppgjørssystem (NBO). Betalinger mellom bankene og overføringer mellom bankene og Norges Bank gjøres opp med endelig virkning når de posteres på bankenes kontoer i NBO. Betalingsoppgjørene skjer på bakgrunn av bankenes likviditetsstyring, betalingstjenester for kunder, valutahandel og oppgjør for handel med verdipapirer og derivater. Overføringene mellom Norges Bank og bankene gjelder bruken av likviditetspolitiske tiltak, statlige betalinger, bankenes innskudd og uttak av kontanter samt Norges Banks egen drift.

I dette heftet beskrives nærmere de rammevilkår, funksjoner og oppgaver som er knyttet til Norges Banks oppgjørssystem, bankenes sikkerhetsstilling for lån og kontoholdet for staten.

2 Betalingssystemet

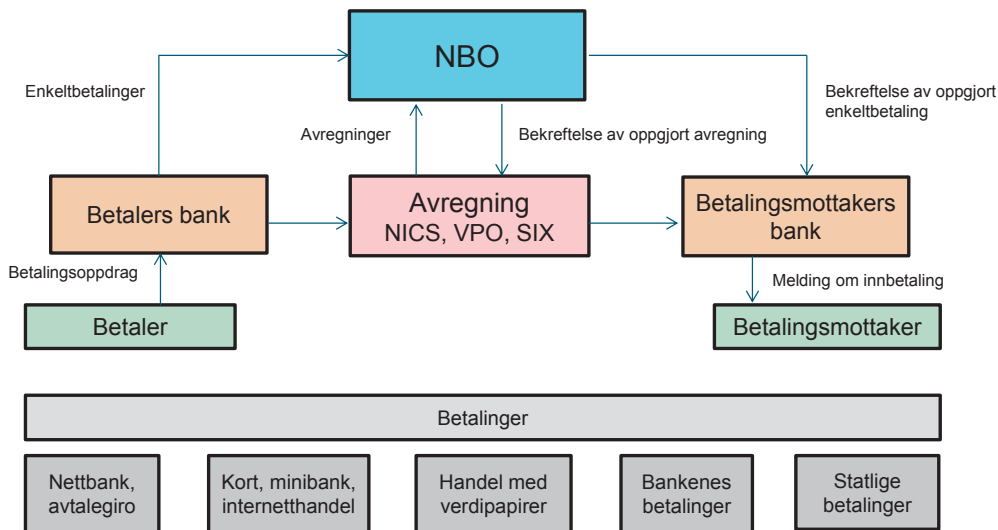
2.1 Hovedstrukturen i det norske betalingssystemet

Betalingsystemet består av systemer for betalingstjenester, som er de kunderettede tjenestene, og systemer for avregning og oppgjør som benyttes til å gjøre opp betalingene mellom bankene. Disse systemene er teknisk og funksjonsmessig nært knyttet sammen.

Systemer for betalingstjenester gjør det mulig for enkeltpersoner, bedrifter og offentlige virksomheter å betale for varer og tjenester eller overføre penger ved å belaste egen bankkonto. Ved bruk av kort trenger ikke betaler å kjenne betalingsmottakers kontonummer, mens ved girobetaling i nettbank oppgis betalingsmottakers kontonummer. Minibank kan benyttes uavhengig av bankforbindelse. Betalingstjenestene er tilgjengelig for alle med konto i en bank, uavhengig av hvilken bank det er.

Hvis betaler og betalingsmottaker har konto i samme bank, kan oppgjøret av betalingen utføres av banken ved å belaste betalers konto og godskrive betalingsmottakers konto. Hvis betaler og betalingsmottaker har konto i ulike banker, oppstår det et fordrings- og gjeldsforhold mellom bankene som må gjøres opp i en oppgjørsbank. De fleste betalingene inngår i daglige avregninger mellom bankene og gjøres opp ved at nettoposisjonen for hver bank posteres på bankenes kontoer i en oppgjørsbank. Systemer for avregning og oppgjør mellom banker betegnes interbanksystemer. Se figuren som viser hovedtrekkene i det norske betalingssystemet.

Betalingsystemet

Norges Bank er oppgjørssbank på øverste nivå og de største bankene har sine daglige betalingsoppgjør der. De fleste mindre bankene benytter en privat bank som sin oppgjørssbank. Dette betyr at disse bankenes nettoposisjoner inngår i oppgjørssbankens posisjon som gjøres opp i Norges Bank. De største private oppgjørssbankene er DNB Bank og SpareBank 1 SMN.

Se rammen med omtale av de sentrale aktørene og funksjonene for betalingsoppgjør i Norges Bank.

Sentrale aktører og funksjoner for betalingsoppgjør i Norges Bank

Norges Banks oppgjørssystem (NBO) er kjernen i systemene for avregning og oppgjør av betalinger i Norge. I dette interbanksystemet skjer oppgjør av betalinger med endelig virkning mellom banker, mellom banker og staten, mellom banker og Norges Bank og mellom banker og sentrale motparter. Betalingene gjøres opp enkeltvis eller som nettoposisjoner i avregninger fra NICS, VPS og SIX x-clear.

Bankene kan sende betalingsoppdrag til oppgjør i NBO via hovedkanalen SWIFT, NBO Online eller via bankenes fellessystem NICS. Bankene får tilgang til informasjon fra sine kontoer i NBO Online.

SWIFT (Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunication) er et verdensomspennende nettverk for overføring av meldinger med finansiell informasjon, spesielt mellom aktørene i finansmarkedene. Nettverket kontrolleres av selskapet S.W.I.F.T. SCRL som har hovedkontor i Belgia og betjener blant annet finansinstitusjoner, verdipapirforetak og større selskaper over hele verden. Selskapet har ansvar for en egenutviklet meldingsstandard (SWIFT MT) og for ved-

likehold av to andre meldingsstandarder etter avtale med Den internasjonale standardiseringsorganisasjonen (ISO 15022 og ISO 20022). SWIFT-meldinger benyttes til å sende både autentiserte betalingsoppdrag og annen finansiell informasjon. Norges Bank benytter SWIFT som hovedkanal for betalingsoppdrag til NBO og har avtaler med S.W.I.F.T. SCRL om kommunikasjonsløsninger og en beredskapsløsning for NBO. Norges Bank er representert i styret for den norske brukergruppen for SWIFT.

NBO Online er en nettbanklignende løsning som bankene kan benytte til å hente informasjon fra sin konto i NBO og til å registrere betalingsoppdrag.

Norwegian Interbank Clearing System (NICS) avregner betalinger mellom bankene og videresender nettoposisjonene til Norges Bank fire ganger om dagen. Enkeltbetalinger over 25 millioner kroner og hastebetalinger under 25 millioner kroner sendes enkeltvis til oppgjør i NBO. NICS eies av bankene og driftstjenestene for NICS leveres av Nets Norge Infrastruktur AS.

Verdipapirsentralen ASA (VPS) fører det sentrale rettighetsregisteret for verdipapirer i Norge. VPS har konsesjon fra Finanstilsynet for å gjennomføre verdipapiroppgjøret (VPO). VPO består av en verdipapirdel og en pengedel. VPS gjør opp handel med verdipapirer og beregner betalingsforpliktelsene for handlende. Betalingsposisjonene avregnes mellom deltakerne og gjøres opp over bankenes kontoer i Norges Bank to ganger om dagen. Etter pengeoppgjøret i NBO overfører VPS verdipapirene fra selgers eller selgers meglers verdipapirkonto til kjøpers eller kjøpers meglers verdipapirkonto i VPS.

Sentral motpart (CCP). Handel i aksjer, egenkapitalbevis og derivater på Oslo Børs, Oslo Axess og Oslo Connect gjøres opp gjennom sentral motpart. En sentral motpart er motpart for både selger og kjøper og garanterer for oppgjør mellom disse, samt leveransen av verdipapir som er handlet. Oppgjør i sentralbankpenger og tilgang til konto med låneadgang bidrar til økt forutsigbarhet for deltakerne og større robusthet i oppgjør av handel i aksjer og derivater. Norges Bank har åpnet for at sentral motpart i handel med finansielle instrumenter kan ha konto og oppgjør i NBO. Sentral motpart med slik konto kan oppta lån gjennom dagen mot godkjent sikkerhet. SIX x-clear AG og EuroCCP har slik konto. Disse to og LCH Clearnet deltar som sentral motpart i VPO. I tillegg til å være sentral motpart beregner *SIX x-clear AG* deltakernes posisjoner knyttet til bruken av låneordningen for verdipapirer i VPO. SIX x-clear sender hver dag én derivatavregning og én avregning for låneordningen til oppgjør i Norges Bank.

Continuous Linked Settlement (CLS) er et internasjonalt system for oppgjør av handler med valuta. Bankene som benytter CLS til oppgjør i norske kroner, foretar innbetalinger til og mottar utbetalinger fra CLS via CLS Banks konto i NBO.

Scandinavian Cash Pool (SCP) er en ordning der banker med konto i Norges Bank, Sveriges riksbank eller Danmarks Nationalbank kan benytte innskudd i disse sentralbankene som sikkerhet for lån gjennom dagen i en annen av de tre sentralbankene.

2.2 Samarbeidsordninger

I sin utøvelse av oppgaven som oppgjørsbank samarbeider Norges Bank med andre aktører i betalingssystemet i Norge og internasjonalt. Nedenfor er de viktigste samarbeidsordningene omtalt.

NBO kontinuitetsforum

NBO kontinuitetsforum ble opprettet i 2015 og erstattet det tidligere NBO brukerforum. Formålet med det nye forumet er å utgjøre et nettverk for kommunikasjon og kompetansedeling mellom sentrale aktører i betalingssystemet for å forebygge og koordinere håndteringen av avvik av betydning for gjennomføring av betalingsoppgjørene i NBO. Forumet skal både planlegge og gjennomføre beredskapsøvelser og drøfte relevante hendelser.

NBO kontinuitetsforum har deltakere fra store og mindre banker, samt fra NICS Operatørkontor, NICS Drift og VPS. Forumet avholder fra to til fire møter i året.

Nordisk forum

Nordisk forum for realtidsoppgjør og sikkerhet for lån er et samarbeidsorgan mellom sentralbankene i Danmark, Island, Norge og Sverige. Sentralbanken i England deltar også på deler av møtene. Forumet har normalt to møter i året.

Hensikten med forumet er å utveksle erfaringer med systemer og rutiner i oppgjørssystemene og ordningene med sikkerhet for lån. Videre drøftes spørsmål om systemløsninger og regelverk for betalingsoppgjør og bankenes sikkerhet for lån. Sveriges riksbank, Danmarks Nationalbank og Norges Bank har felles leverandør av systemløsning for oppgjørssystemet og benytter forumet til å drøfte sine erfaringer for å forbedre kvaliteten og effektivisere oppfølgingen av leveransene. Videre drøftes gjennomføring av internasjonale anskaffelsesprosesser, forholdet til brukerne av systemene, beredskapsløsninger og spørsmål som omhandler kostnader og priser i oppgjørssystemene.

Perago rådgivende forum

Systemløsningen for Norges Banks oppgjørssystem er utviklet av det sør-afrikanske selskapet Perago. Perago eies av det italienske selskapet SIA S.p.A. som er Norges Banks avtalepart for leveransen av systemløsningen. Perago har etablert et rådgivende forum som støtte i videreutviklingen av systemløsningen som benyttes av flere sentralbanker. Norges Bank deltar i dette forumet som møtes normalt én gang i året.

Vermeg brukerguppe

Systemløsningen for bankenes sikkerhetsstillelse for lån i Norges Bank er levert av det tunisiske selskapet Vermeg Solutions. Vermeg har etablert en brukerguppe (*user club*) for sentralbanker og andre brukere av systemløsninger fra selskapet. Formålet med deltakelsen er erfaringsutveksling og samarbeid om forbedringer og videreutvikling av løsningene.

3 Kontohold for bankene

3.1 Innledning

Sentralbankloven¹ fastsetter at Norges Bank kan motta innskudd fra og yte lån til banker og, i særlige tilfeller, andre foretak i finansiell sektor. Med hjemmel i sentralbankloven har Norges Bank i forskrift² fastsatt nærmere regler om bankers adgang til døgnlån (D-lån), lån med fast løpetid (F-lån), ordinære innskudd og innskudd med fast løpetid (F-innskudd) i Norges Bank.

Med banker som kan ha konto i Norges Bank menes forretnings- og sparebanker med hovedsete i Norge og filialer etablert i Norge av banker og kredittinstitusjoner med hovedsete i annen stat. Banker og kredittinstitusjoner som har adgang til å markedsføre og yte tjenester i Norge fra etablert forretningssted i annen EØS-stat, og som ikke er etablert med filial i Norge (grensekryssende virksomhet), har også adgang til å ha konto i Norges Bank. Sentrale motparter i handel med finansielle instrumenter kan også ha slik konto.

3.2 Deltakelse i NBO

For å ha konto og delta i betalingsoppgjørene må en bank tiltre «Vilkår for kontohold, pantsettelse og deltakelse i Norges Banks oppgjørssystem (NBO)». For å få adgang til lån må banken undertegne «Pantsettelseserklæring – Sikkerhet for lån» og stille nødvendig sikkerhet.

Banker som ikke har ordinær konto kan ha beredskapskonto. Dette er en konto som kan tas i bruk i beredskapssituasjoner på anmodning fra banken og etter beslutning av Norges Bank om at kontoen kan aktiveres.

CLS Bank, Den internasjonale oppgjørsbanken (BIS), enkelte andre sentralbanker og sentrale motparter har konto i Norges Bank uten å ha etablert forretningssted i Norge.

3.3 Innskudd og utlån

Bankene godskrives rente på sine innskudd over natten. Innenfor en kvote (folioinnskudd) blir renten beregnet på grunnlag av styringsrenten. Innskudd utover kvoten (reserveinnskudd) forrentes til styringsrenten med fratrekk av én prosentenheter. Kvoten for hver bank fastsettes av Norges Bank som del av styringen med bankenes reserver.

Forretnings- og sparebanker med hovedsete i Norge og filialer i Norge av banker og kredittinstitusjoner med hovedsete i annen stat kan ha lån i Norges Bank mot sikkerhet som er godkjent av Norges Bank. Lån gjennom dagen er uten rente, mens lån over natten belastes med en rentesats som er styringsrenten med tillegg av én prosentenheter.

Konto for sentrale motparter i oppgjør av finansielle instrumenter gir adgang til innskudd og lån i Norges Bank mot godkjent sikkerhet gjennom dagen, men det skal ikke være innestående på kontoen eller lån over natten.

1 «Lov om Norges Bank og pengevesenet mv.», fastsatt 24. mai 1985 med senere endringer.

2 «Forskrift om bankers adgang til lån og innskudd i Norges Bank mv.», fastsatt 25. februar 2009 med senere endringer.

3.4 NBO Online

NBO Online er en nettbanklignende løsning som bankene kan benytte til å hente informasjon fra sin konto i NBO og til å registrere betalingsoppdrag. Bankene har mulighet til å overvåke sine posisjoner i et oversiktsbilde som oppdateres løpende og automatisk. NBO Online benyttes i størst grad til å hente informasjon. I tillegg benyttes NBO Online som ordinær løsning for innsending av betalingsoppdrag fra banker som ikke bruker SWIFT, og kan benyttes som beredskapsløsning for bankene som bruker SWIFT.

3.5 Priser og gebyrer i NBO

Kostnadene for utvikling og drift av oppgjørssystemet og systemet for bankenes pantsettelse som sikkerhet for lån dekkes gjennom priser. Kostnadene for disse systemene er i all hovedsak faste.

Prisene er tilpasset den kostnadmessige strukturen og kostnadsnivået for oppgjørstjenestene. Prisene er faste og knyttet til bankenes bruk av ulike funksjoner i oppgjørssystemet. Inntektene fra prisene skal dekke to tredjedeler av de samlede kostnadene for innføring og drift av oppgjørssystemet. En tredjedel av kostnadene dekkes av Norges Bank.

Norges Bank ilegger enkelte gebyrer ved forsinkelser eller avvik som skyldes kontohaver.

Priser og gebyrer fastsettes for ett år av gangen og kunngjøres ved rundskriv fra Norges Bank senest to måneder før de trer i kraft. Prisene er tilgjengelig fra Norges Banks internettsider.

4 Betalingsoppgjør

4.1 Innledning

Norges Bank er øverste oppgjørsbank for betalinger mellom bankene. Oppgjør skjer ved postering på bankenes kontoer i NBO. I tillegg til enkeltbetalinger gjøres avregninger fra NICS, Verdipapirsentralen ASA og SIX x-clear opp i NBO. Dette gjelder også bankenes netto kroneposisjoner i handel med valuta gjennom det internasjonale oppgjørssystemet CLS.

For at en betaling skal gjøres opp i NBO, må betalende bank ha dekning på sin konto i form av innskudd. Bankene har adgang til rentefrie lån gjennom dagen mot sikkerhet. De fleste bankene bruker denne låneadgangen til daglig å øke sine innskudd. Dette bidrar til å effektivisere betalingsoppgjørene i Norges Bank.

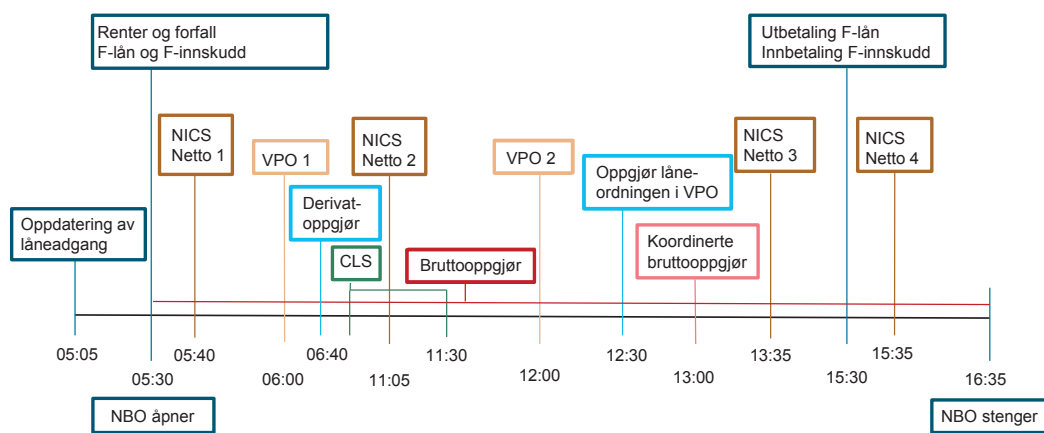
Dersom det ikke er dekning for et betalingsoppdrag, blir oppdraget liggende i kø i NBO. Når det er dekning blir betalingsoppdragene gjort opp i den rekkefølgen de er mottatt. Systemet har en funksjon for å løse opp såkalte vranglåssituasjoner. Denne funksjonen innebærer at utgående og inngående betalinger i kø summeres for hver bank. Betalingene blir gjort opp dersom hver bank har dekning for sine betalinger etter summeringen. Køordningen i NBO gir også bankene mulighet for å omprioritere mel-

lom sine betalinger, slik at et større antall betalinger kan gjøres opp med bruk av tilgjengelig likviditet.

4.2 Driftsmønsteret for NBO

Norges Bank fastsetter driftsmønsteret for NBO. Vesentlige endringer forelegges bankene til uttalelse på forhånd. Endringer kunngjøres ved rundskriv med én måneds varsel og er tilgjengelig fra Norges Banks internettsider. Figuren viser hovedpunktene i driftsmønsteret gjennom dagen.

Daglig driftsmønster for NBO

NBO er åpent for oppgjør alle oppgjørsdager fra kl. 05:30 om morgenen til kl. 16:35 om ettermiddagen. Oppgjørsdager er hver av ukedagene fra og med mandag til og med fredag, med unntak av helligdager, offentlige høytidsdager og julaften. Oppgjørsdagene kunngjøres for hvert år på internettsiden til Norges Bank. Det er mulig å sende inn betalingsoppdrag også utenom åpningstiden. Slike oppdrag vil bli gjort opp så snart NBO er åpent for oppgjør.

NBO Online, som gir bankene innsyn i egen konto og kan benyttes til å registrere betalingsoppdrag, er normalt tilgjengelig hele døgnet alle dager.

4.3 Betalingsoppdrag via NICS

Bankene kan sende betalingsoppdrag til NICS i to ulike formater; NIBE og SWIFT, som gjøres opp på to forskjellige måter. Betalingsoppdrag i NIBE-format større enn 25 millioner kroner sendes umiddelbart til Norges Bank for oppgjør i NBO i tidsrommet fra kl. 05:30 til kl. 15:30. Betalingsoppdrag i SWIFT-format større enn 25 millioner kroner og betalingsoppdrag under 25 millioner kroner som er særskilt merket, videresendes umiddelbart fra NICS til NBO for oppgjør enkeltvis frem til kl. 13:30. Mellom kl. 13:30 og kl. 16:00 sender NICS alle betalingsoppdrag på SWIFT-format umiddelbart til oppgjør i NBO. Etter kl. 16:00 sendes kun betalingsoppdrag som gjelder lån mellom banker umiddelbart til oppgjør i NBO. Øvrige betalingsoppdrag inngår i avregningene i NICS.

De kunderettede betalingene mellom bankene gjøres opp ved posteringer på bankenes kontoer i en oppgjørsbank. De største bankene benytter Norges Bank som opp-

gjørsbank. De fleste mindre banker gjør opp sine betalinger gjennom en privat oppgjørsbank som er direkte oppgjørspartner i NBO. Dette betyr at disse bankenes nettoposisjoner i avregningene i NICS inngår i den private oppgjørsbankens nettoposisjon i betalingsoppgjørene i NBO. Etter at hvert oppgjør er gjennomført godskrives eller belastes banken for sin nettoposisjon på konto hos oppgjørsbanken. De fleste bankene som benytter en privat oppgjørsbank, har også konto i Norges Bank som kan benyttes til å gjøre opp enkeltbetalinger.

Norges Bank mottar hver dag fire avregninger fra NICS for oppgjør i NBO. Den første daglige avregningen (morgenavregningen) blir normalt mottatt ca. kl. 05:40, den andre (formiddagsavregningen) normalt ca. kl. 11:05, den tredje (ettermiddagsavregningen) normalt ca. kl. 13:35 og den fjerde og siste avregningen (sluttavregningen) normalt ca. kl. 15:35.

Dersom én eller flere banker ikke har dekning for sin netto betalingsposisjon i en avregning, vil avregningen ikke bli gjort opp i NBO. Dette vil føre til forsinkelser for alle betalinger i avregningen. Det er derfor innført frister for når avregninger fra NICS skal avvises i NBO, slik at NICS kan beregne en ny avregning uten den eller de bankene som mangler dekning. Disse fristene er fastsatt til henholdsvis kl. 08:00, kl. 12:00, kl. 14:30 og kl. 16:00 for de fire daglige avregningene.

NICS har innført eksponeringsgrenser i sine avregninger for banker som benytter privat oppgjørsbank (nivå 2). Dette er en øvre grense for akkumulerte netto betalingsposisjoner gjennom ett avregningsdøgn for hver nivå 2-bank. Eksponeringsgrensen settes av oppgjørsbanken som dermed forplikter seg til å gjøre opp betalingene for sine nivå 2-banker så lenge oppgjørsposisjonene er innenfor eksponeringsgrensen. Dersom en bank overskrider sin eksponeringsgrense, vil NICS beregne en korrigeret avregning uten betalinger til og fra denne banken. Disse betalingene vil inngå i neste avregning.

4.4 Oppgjør av verdipapirhandler, derivater og låneordningen for verdipapirer

Handel i aksjer, egenkapitalbevis og derivater på Oslo Børs, Oslo Axess og Oslo Connect gjøres opp gjennom en sentral motpart. Deltakere på disse markedsplassene melder inn sine handler til en sentral motpart. Den sentrale motparten avregner de innmeldte handlene i hvert verdipapir (ISIN) mot hver enkelt deltaker. De avregnede handelsposisjonene oversendes til VPS for oppgjør gjennom verdipapiroppgjørene.

Handler i verdipapir utenfor de nevnte markedsplassene og handler i andre verdipapirtyper meldes inn til VPS av kontoførerne. VPS kontrollerer blant annet beholdningen av verdipapir på den enkelte verdipapirkonto og beregner netto betalingsposisjon for hver deltaker, hver sentral motpart og hver likviditetsbank.

I pengedelen av VPO er det oppgjør på to nivåer. Deltakere i VPO kan gjøre opp pengedelen indirekte via en likviditetsbank eller direkte i NBO dersom de har egen konto for dette i NBO. De utenlandske aktørenes andel av verdien av handler som inngår i verdipapiroppgjøret og som ikke deltar i NBO, er svært høy. Flere av de største bankene med konto i NBO tilbyr å være likviditetsbank for disse deltakerne.

Banker og sentrale motparter som deltar i verdipapiroppgjørene i NBO må innen visse frister, kl. 06:00 (VPO1) og kl. 12:00 (VPO2), ha innskudd på sin særskilte underkonto for verdipapiroppgjør i NBO. Hver likviditetsbank som deltar i VPO, kan hente informasjon fra VPS om sin beregnede betalingsposisjon. Likviditetsbankene setter normalt av faste beløp til hvert oppgjør i NBO. Innskudd kan ikke disponeres av banken i tidsrommet fra innbetalingsfristen og frem til verdipapiroppgjøret er gjennomført. Informasjon om innskuddene sendes fra NBO til VPS som benytter dette som pengegrense for hver bank i avregningen for VPO. Likviditetsbankenes og sentrale motparters betalingsposisjoner i verdipapiroppgjøret sendes deretter fra VPS til Norges Bank for oppgjør i NBO. Etter at pengeoppgjøret er gjennomført i NBO, flytter VPS de handlede verdipapirene fra selger til kjøpers verdipapirkonto og gir informasjon til likviditetsbankene om deres kunders pengeposisjoner.

For å gi forutsigbarhet ved større feil og forsinkelser i VPO, har Norges Bank innført frister i NBO for gjennomføringen av VPO1 kl. 09:45 og VPO2 kl. 14:00. Dersom VPO ikke blir gjort opp innen disse tidspunktene, vil innstående på bankenes underkontor for VPO gjøres disponible for bankene. VPS vil overføre alle handler som inngår i den aktuelle avregningen til neste avregning.

For å effektivisere verdipapiroppgjøret, kan en deltaker låne aksjer av en annen deltaker gjennom en automatisert pool-ordning som er integrert i oppgjørprosessen i VPS. Dette gjøres ved at låneren betaler et beløp til den sentrale motparten som sikkerhet for lånet av aksjen. Den lånte aksjen leveres mot denne betalingen. I betalingsoppgjøret for slike lån overføres beløpene til en egen pantekonto for hver deltaker i verdipapiroppgjøret. SIX x-clear er sentral motpart mellom låner og utlåner av aksjene.

På grunnlag av handlene i ulike derivater beregner SIX x-clear betalingsposisjoner mellom deltakerne og oversender hver dag en avregning til oppgjør i NBO. I denne avregningen inngår betalingsposisjoner knyttet til opsjonspremie, daglig kursendring for terminkontrakter (mark to market for futures), kontantoppgjør ved forfall av opsjoner og terminforretninger (forwards), renter på lån av aksjer i verdipapiroppgjøret og gebyrer.

4.5 Ulike typer oppgjør

Bruttooppgjør

Bruttooppgjør er oppgjør av betalinger enkeltvis mellom to parter. Slike oppgjør utgjør i verdi om lag 90 prosent av den samlede omsetningen i NBO.

Nettooppgjør

NICS summerer enkeltbetalinger fra og til hver bank for å beregne bankens samlede betalingsposisjon mot de øvrige deltakerne i avregningen. Dette kalles multilateral avregning. Disse netto betalingsposisjonene gjøres opp i en oppgjørsbank.

VPS summerer hver deltakers betalingsposisjon i verdipapiroppgjøret til en multilateral avregning som gjøres opp direkte i Norges Bank eller indirekte gjennom en likviditetsbank. Derivatoppgjøret og oppgjøret for låneordningen for verdipapir gjøres opp i NBO som en egen avregning mellom banker som har avtale med SIX x-clear.

En stor del av bankenes valutahandler gjøres opp i CLS som er et internasjonalt system for oppgjør av slike handler. Oppgjørene gjennomføres på grunnlag av netto-

posisjoner for hver bank. Nettoposisjonene i norske kroner gjøres opp i NBO enkeltvis som bruttooppgjør med CLS Bank som motpart. Det er en betydelig nettingeffekt i disse oppgjørene. Se nærmere omtale av CLS i avsnitt 4.6.

Nettoppgjør innebærer at summen av de betalingsposisjonene i en avregning som gjøres opp i oppgjørsbanken, er betydelig lavere enn summen av enkeltbetalingene som inngår i avregningen. Forskjellen utgjør *nettingeffekten* i avregningen.

4.6 Continuous Linked Settlement

Formålet med det internasjonale oppgjørssystemet Continuous Linked Settlement (CLS) er å fjerne kredittrisikoen i oppgjør av handel med valuta. Dette oppnås ved at betalingene i hver valuta som inngår i en valutahandel, gjøres opp samtidig og betinget av hverandre. Antallet valutaer som gjøres opp i CLS har økt gradvis siden systemet ble innført i 2002. Danske, svenske og norske kroner kom med som oppgjørsvalutaer i CLS i 2003.

Opgjør av handler med valuta var tidligere beheftet med betydelig kredittrisiko fordi oppjøret av de to delene av en slik handel skjedde på ulike tidspunkter. Oppgjørssystemet CLS ble derfor utviklet i et samarbeid mellom bankene internasjonalt for å fjerne denne risikoen.

Deltakerne innbetaler sine forpliktelser til CLS Banks konto i sentralbankene. Etter oppgjørprosessen i CLS skjer utbetalingene til deltakerne fra samme konto. Indirekte deltakere og tredjeparter benytter et direkte oppgjørsmlem som korrespondentbank for innbetalinger og utbetalinger i CLS. De fleste tredjeparter er mellomstore banker, industriforetak og fond med internasjonal aktivitet.

Mekanismer for å redusere likviditetsbehovet ved oppgjør i CLS

Motregning

Handlene i hver valuta motregnes slik at hvert oppgjørsmlem innbetaler et nettobeløp i hver valuta. Nettobeløpet som skal innbetales omfatter både egne valuta-handler og handler som gjøres opp på vegne av tredjeparter.

Prosedyrene for inn- og utbetalinger

En banks tilgodehavende i én valuta kan etter nærmere regler benyttes som sikkerhet for oppgjør i en annen valuta. Dette gjør at CLS Bank kan begynne å betale ut for oppgjorte handler før den har mottatt alle innbetalingene.

Inside/outside -swap

CLS benytter en ordning med byttehandel av valuta mellom deltakerbankene slik at bankene kan redusere sine betalingsposisjoner ved å bytte valuta innenfor CLS og bytte tilbake utenfor CLS samme dag. Bankene som deltar i ordningen, opplyser hvor høye kredittgrenser de vil gi de andre deltakerne. På bakgrunn av dette finner CLS frem til hvilke byttehandler en deltaker kan inngå, og mot hvilke andre deltakere, for å redusere sin nettoposisjon til grensen som gjelder for hver valuta.

5 Bankenes sikkerhetsstillelse for lån i Norges Bank

5.1 Innledning

Banker med ordinær konto i Norges Bank kan få tilgang til lån mot å stille pant i form av verdipapirer eller sentralbankinnskudd etter godkjenning av Norges Bank. For å få adgang til låneordningene må banken ha undertegnet «Pantsettelseserklæring – Sikkerhet for lån».

5.2 Låneordningene

Norges Banks låneordninger omfatter lån med fast løpetid (F-lån) og døgnlån (D-lån).

D-lån kan ytes gjennom dagen og over natten. Banken kan automatisk benytte D-lån innenfor låneverdien av det pantet banken har pantsatt. D-lån gjennom dagen bidrar til å effektivisere betalingsoppgjørene ved at bankene kan skaffe seg dekning for sine betalingsposisjoner i oppgjørene. Slike lån er rentefrie og betales normalt tilbake innen dags slutt. Hvis lånet løper over natten, vil det bli et rentebærende D-lån.

F-lån auksjoneres av Norges Bank for å tilføre likviditet til banksystemet som ledd i gjennomføringen av pengepolitikken. Størrelsen og løpetiden på F-lån varierer og avhenger av likviditetssituasjonen i banksystemet.

Norges Bank krever sikkerhet for både D-lån og F-lån til bankene. Samme portefølje av pant blir brukt som sikkerhet for alle lån.

5.3 Regelverket for sikkerhetsstillelse

Låneordningene i Norges Bank er hjemlet i *lov av 24. mai 1985 nr. 28 om Norges Bank og pengevesenet (sentralbankloven)*. Nærmere regler er fastsatt i *forskrift om bankers adgang til lån og innskudd i Norges Bank mv. av 25. februar 2009 (låneforskriften)* med senere endringer, og i Norges Banks *retningslinjer for sikkerhetsstillelse for lån i Norges Bank* som kunngjøres ved rundskriv.

Regelverket for sikkerhetsstillelse skal både gi Norges Bank lavest mulig risiko ved lån til bankene og legge til rette for at bankene kan ta opp lån i hensiktsmessig omfang. Risikoen begrenses ved at bare sikkerhet av god kvalitet godtas som pant.

Som sikkerhet for lån kan Norges Bank godkjenne obligasjoner og sertifikater, eierandeler i verdipapirfond registrert i norsk verdipapirregister, F-innskudd i Norges Bank og innskudd i annen sentralbank. I henhold til retningslinjene må verdipapirer og fondsandeler være registrert i særskilte verdipapirregistre, og det er krav til blant annet pålydende valuta, utsteder, kredittvurdering og utestående volum. For å beregne låneadgangen gjøres en avkorting ut fra kvalitetskategori og løpetid. Norges Bank kan når som helst avvise ethvert verdipapir eller enhver fondsandel som stilles som sikkerhet for lån.

Registrering av pant

Verdipapirer som skal benyttes som pant for lån i Norges Bank må være registrert i et verdipapirregister etter godkjenning av Norges Bank. Norges Bank godkjenner pantsettelse i Verdipapirsentralen ASA, Euroclear Bank og Clearstream Banking.

Avkorting

Verdien av verdipapirene blir gitt en avkorting når bankenes låneadgang beregnes, slik at låneverdien er lavere enn markedsverdien. For verdipapirer som er denominert i utenlandsk valuta, er det en tilleggsavkorting for valutakursrisiko.

5.4 Rutiner for pantsettelse

Verdipapirer som ikke allerede er godkjent som sikkerhet for lån i Norges Bank, må vurderes nærmere før de kan godkjennes som pant. Som hovedregel skjer dette ved at banken pantsetter verdipapiret i én av de godkjente verdipapirregistrene. Verdipapirer (ISIN) som ikke er godkjent fra før, vil gjennomgå en automatisert godkjenningssprosedyre i systemet for sikkerhet for lån. Verdipapirer som systemet ikke godkjenner automatisk, vurderes særskilt av Norges Bank. Banker som ønsker å pantsette nye verdipapirer med sikkerhet i eiendeler (Asset Backed Securities) eller andeler i verdipapirfond, må søke om dette ved å bruke et eget elektronisk søknadsskjema.

Norges Banks system for å håndtere bankenes sikkerhetsstillelse for lån er tilrettelagt for automatisk registrering og frigivelse av pant med tilnærmet umiddelbar oppdatering av låneadgangen i NBO for pant i alle tre verdipapirregistrene.

Ved forfall av et verdipapir som er pantsatt til fordel for Norges Bank skrives låneadgangen ned ved oppstart av NBO dagen før forfallsdato. Forfallsbeløpet overføres direkte til kontohaver tidlig om morgenen på forfallsdatoen, etter at Norges Bank dagen før har kontrollert at det forfalte verdipapiret ikke er belånt. Dette gjelder ikke pant i Euroclear hvor hver bank må sende oppdrag til Norges Bank for å få overført pengebeløpet til bankens ordinære konto.

5.5 Scandinavian Cash Pool

Sentralbankene i Danmark, Sverige og Norge har avtalt en ordning der banker i disse landene kan benytte innskudd i en av disse sentralbankene som sikkerhet for lån i en annen. Ordningen kalles Scandinavian Cash Pool (SCP) og kan bare benyttes for lån gjennom dagen. Lånene skal innfris innen kl. 15:00 hver dag.

Ordningen med SCP gir bankene som driver virksomhet i flere skandinaviske land, økt fleksibilitet i sin likviditetsstyring gjennom dagen. Dette bidrar til å bedre likviditeten i betalingsoppgjørene. Bakgrunnen for å innføre SCP var å styrke likviditetstilgangen for bankene i Skandinavia da de tre landenes valutaer kom med i oppgjørene i CLS tidlig i 2003.

6 Kontohold for staten

6.1 Innledning

Norges Bank yter kontoholdstjenester for staten innenfor statens konsernkontoordning og statens gjelds- og likviditetsforvaltning. Tjenestene ytes på grunnlag av bestemmelsen om statens bankforretninger i sentralbankloven³, og omfanget av tjenestene er regulert i avtale mellom Norges Bank og Finansdepartementet.

³ Sentralbankloven § 17 om statens bankforretninger: "I den utstrekning Kongen bestemmer det, skal banken utføre bankforretninger for staten, statsbanker og offentlige fond og yte tjenester ved opptak av statslån og forvaltning av statsgjeld".

Staten ved Finansdepartementet betaler en godtgjørelse for de tjenester Norges Bank utfører. Godtgjørelsen fastsettes for ett år av gangen og dekker de kostnadene Norges Bank har til å yte tjenestene.

6.2 Statlige kontoer i Norges Bank

Kontoholdstjenestene for staten ytes ved hjelp av et eget kontosystem. Kontosystemet benyttes til å registrere nettoomsætningen på statlige virksomheters kontoer i bankene som yter betalingstjenester for staten. Videre brukes kontosystemet til å registrere betalinger som Norges Bank utfører for staten direkte, blant annet innenfor statens kontolånordning. Statens foliokonto er øverste konto i dette kontosystemet og viser til enhver tid statens samlede kroneinnskudd i Norges Bank. De ulike typene kontoer er nærmere omtalt i rammen.

Staten godskrives rente for inntående på sin foliokonto. Rentesatsen fastsettes kvartalsvis av Norges Bank.

Finansdepartementet fastsetter særskilte interne rentesatser for enkelte statlige kontoer, blant annet statlige fond og særskilte innskudd, herunder kontolåninnskudd. Rentebeløpene beregnes automatisk i kontosystemet og posteres etter anvisning fra Finansdepartementet.

Kontosystemet for staten i Norges Bank

Statens foliokonto viser statens samlede innskudd i Norges Bank.

Kontoer innenfor statens konsernkontoordning

Separate inn- og utbetalingskontoer

De fleste statlige virksomheter har separate kontoer for henholdsvis inn- og utbetalinger hos sine bankforbindelser og i Norges Bank i tråd med bruttosystemet i statens økonomiforvaltning.

Felles inn- og utbetalingskontoer

En del statlige virksomheter har en felles konto for både inn- og utbetalinger. Dette gjelder blant annet nettobudsjetterte virksomheter som universiteter og høyskoler.

Kontoer for statlige fond

Staten har opprettet en rekke fond for å finansiere særskilte formål. Fondskapitalen settes inn på egne kontoer i Norges Bank.

Kontoer innenfor statens gjelds- og likviditetsforvaltning

Kontoer for kontolåninnskudd

En del statlige virksomheter som ikke omfattes av konsernkontoordningen, er pålagt å ha sin overskuddslikviditet som innskudd i Norges Bank. Disse innskuddene regnes som lån fra de statlige virksomhetene til Finansdepartementet.

Kontoer for trekkadgang

Noen statlige virksomheter, blant annet helseforetakene, tilføres likviditet ved å trekke på sine kontoer i Norges Bank.

Kontoer for rentebytteavtaler

I forvaltningen av statens gjeld benyttes rentebytteavtaler. Ved større rentedifferanser i avtaleperioden skal avtalemotpartene innbetale sikkerhet på konto i Norges Bank.

Kontoer for statens gjeldsforvaltning

Inn- og utbetalinger i forbindelse med emisjoner, renter og forfall på statslån, samt gjenkjøpsavtaler, registreres på særskilte kontoer.

6.3 Oppgjør av statlige betalinger

Størstedelen av statlige betalinger inngår i avregningene i NICS på samme måte som andre betalinger som bankene formidler. Hver avregning inneholder imidlertid en egen posisjon for hver banks statlige betalinger. Disse posisjonene gjøres opp direkte mot en konto for statlige betalinger i NBO.

Etter hvert av de fire daglige oppgjørene i NBO av avregningene fra NICS, registreres alle statlige betalinger på hver statlig virksomhets arbeidskonto i bankene. Netto omsetning på hver statlig konto i hver bank overføres deretter til vedkommende statlig virksomhets konto i Norges Bank. Summen av alle omsetningstallene fra bankene og eventuelle direkte posteringer i Norges Bank utgjør endringen i saldo på statens folio-konto.

6.4 Statens konsernkontoordning

Betalinger til og fra statlige virksomheter skjer ved hjelp av arbeidskontoer i banker som har inngått rammeavtale med Direktoratet for økonomistyring om kontoholds- og betalingstjenester for staten. Disse rammeavtalene inngås på grunnlag av offentlig anbud og gjelder for et begrenset tidsrom. Hver statlige virksomhet velger selv én eller flere bankforbindelser blant bankene med rammeavtale.

Norges Bank har egen avtale med bankene med rammeavtale om prosedyrene for daglige overføringer av likviditet og omsetningsdata som følge av betalingstjenestene for staten.

Overføring av likviditet og data om nettoomsetningen på statlige kontoer mellom kontoførende banker og Norges Bank skjer i hovedsak ved hjelp av automatiserte rutiner. Ved netto innbetalinger til staten overføres likviditet fra bankene til statens foliokonto i Norges Bank. Ved netto utbetalinger fra staten overføres likviditet fra statens foliokonto i Norges Bank til bankene.

6.5 Statens gjelds- og likviditetsforvaltning

Norges Bank utfører oppgaver med kontohold i tilknytning til statens gjeldsforvaltning, blant annet rentebytteavtaler, og kontolånordningen i staten.

7 Robusthet og sikkerhet

7.1 Betalingsoppgjør i Norges Bank

Norges Bank er oppgjørsbank på øverste nivå for betalinger mellom bankene i Norge. Denne oppgaven er knyttet til det ansvaret Norges Bank har etter sentralbankloven for å fremme et effektivt betalingssystem innenlands og overfor utlandet, og til bankenes adgang til å ha innskudd og lån i Norges Bank. Siden Norges Bank har enerett til å utstede norske kroner, er innskudd i sentralbanken uten kreditt- og likviditetsrisiko for bankene. Derfor er også renten på innskudd i sentralbanken en basis for rentedannelsen i økonomien.

Et effektivt og sikkert betalingssystem er viktig for finansiell stabilitet. Det er derfor viktig at betalingsoppgjørene gjennomføres på en måte som fremmer økonomisk stabilitet og inngir alminnelig tillit i samfunnet. Det er et mål at oppgjørssystemet i Norges Bank skal oppfylle relevante internasjonale standarder og krav til samfunnskritisk infrastruktur.

7.2 Driftsstabilitet

Driften av Norges Banks oppgjørssystem (NBO), systemet for sikkerhetsstillelse for lån (SIL) og kontosystemet for staten er basert på IKT-systemer med drifts- og kommunikasjonsløsninger som involverer flere aktører.

Systemløsningene er anskaffet fra eksterne leverandører og driftstjenestene leveres også av ekstern leverandør. Avtale om leveransene inngås på grunnlag av regelverket for offentlige anskaffelser.

Tilgjengelighet

I avtalene med leverandørene har Norges Bank fastsatt krav om høy grad av IT-teknisk tilgjengelighet for alle systemene; kjernesystemet og kommunikasjonsløsningen for NBO, NBO Online, systemet for bankenes sikkerhetsstillelse for lån og kontosystemet for staten.

Avbrudd og avvik

Driften av NBO overvåkes løpende og det iverksettes raskt tiltak for å løse eventuelle driftsproblemer. Avbrudd og avvik hos andre enn Norges Bank kan også ha konsekvenser for gjennomføringen av betalingsoppgjørene i NBO.

7.3 Beredskap

Et robust, effektivt og velfungerende oppgjørssystem for betalinger mellom bankene er viktig for tilliten til betalingssystemet og den finansielle stabiliteten i Norge. Fullverdige og oppdaterte risikoanalyser er viktig for å avdekke svakheter i driftsfunksjoner. Risikoanalysene for NBO danner et grunnlag for beredskapsløsninger og beredskapsplaner.

Det er etablert beredskapsløsninger for sentrale driftsfunksjoner i tilknytning til NBO og for datakommunikasjonen med andre sentrale aktører. For hvert år utarbeides en plan for beredskapsøvelser for å verifisere at beredskapsløsningene fungerer som forutsatt og at eventuelle behov for endringer i løsningene avdekkes. Beredskapsplanene og beredskapsøvelsene gjelder viktige funksjoner knyttet til driften av opp-

gjørssystemet, systemet for sikkerhetsstillelse for bankenes lån og kontoholdet for staten.

Beredskapsøvelsene gjennomføres både internt i Norges Bank og i samarbeid med eksterne aktører i Norge og i utlandet. Regelmessige øvelser er omtalt nedenfor.

Reserveløsninger for IT-driften

IT-systemene for NBO har driftsmessig redundans og reserveløsninger som skal bidra til stabile og sikre betalingsoppgjør i Norges Bank. I tillegg er det etablert en forsterket beredskapsløsning i samarbeid med S.W.I.F.T. SCRL som er uavhengig av driftsløsningen som leveres av EVERY Norge AS. Beredskapsløsningene øves jevnlig.

Reserveløsninger for SWIFT

S.W.I.F.T. SCRL avholder hvert år en øvelse i å ta i bruk reservestedsløsningen for SWIFT og en øvelse der et SWIFT operasjonssenter tar over driftsoppgavene for et annet.

Reserveløsninger for CLS

CLS Services, som er driftsorganisasjonen for CLS, avholder hvert år øvelser i bruk av reserveløsning ved avbrudd i den ordinære kommunikasjonen mellom CLS og Norges Bank og bruk av reserveløsningen for bankenes betalinger til CLS Bank. Det avholdes også regelmessige telefonkonferanser for å øve kommunikasjonen mellom sentralbankene som deltar i CLS.

Reserveløsninger for kontoholdet for staten

I samarbeid med bankene som utfører betalingstjenester for staten og leverandørene av IKT-driftstjenester for disse oppgavene, avholder Norges Bank hvert år øvelse i bruk av reservedriftsløsningen for kontosystemet og overføring av data fra bankene til Norges Bank med tilhørende varslingsrutiner.

7.4 Objektsikkerhet

Et effektivt og robust betalingssystem og en velfungerende og stabil finansiell infrastruktur er av stor betydning for landets økonomi. Betalingssystemet og de underliggende infrastrukturene ivaretar publikums, næringslivets og offentlig forvaltnings behov for tilgang til et effektivt og sikkert system for betalingsformidling. Videre er betalingssystemet viktig for at bankene skal gjøre aktiv bruk av pengemarkedet, gjennomføring av handler i verdipapir- og valutamarkedene samt andre overføringer og tilpasninger i finansielle fordringer og forpliktelser. Betalingssystemet og den finansielle infrastrukturen utgjør dermed en kritisk samfunnsfunksjon.

Sikkerhetsloven stiller krav til sikring av objekter som har samfunnsmessig betydning og det er gitt nærmere regler i forskrift om objektsikkerhet. I henhold til dette regelverket har Finansdepartementet, etter råd fra Norges Bank, innmeldt Norges Banks oppgjørssystem som et skjermingsverdig objekt. Nasjonal sikkerhetsmyndighet (NSM) fører tilsyn med hvordan kravene til skjerming følges opp.